

**T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ**

**DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ
WORKING PAPER SERIES**

Tartışma Metinleri

WPS NO/ 222 / 2019-06

**Türkiye'nin Seçilmiş İslam Ülkeleri ile 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış
Ticaretinin İncelenmesi**

Fatih CEVAHİROĞLU*

HÜSEYİN ARSLAN**

* İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi,
fatihcevahiroglu61@gmail.com

**Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi Havacılık Yönetimi Bölümü,
harslan@ticaret.edu.tr ; <https://orcid.org/0000-0002-2190-2607>

Özet

Dış ticaret ülkelerin kalkınmasında ve büyümesinde önemli faktörlerden biridir. Türkiye'nin yaşadığı krizlerin ana sebebi döviz kıtlığı olmuştur. Bu nedenle ülkemizin ihracatının artması hayati önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin sosyokültürel bağlarının olduğu İslam ülkeleri ile dış ticaretinin irdelenerek mevcut durumun ortaya konulması amacıyla yapılan bu araştırmada 2002-2018 yılları arasında Türkiye'nin seçilmiş İslam ülkeleri olarak Libya, İran, Mısır, Katar ve Irak ile gerçekleştirdiği dış ticaretin değişimi incelenmiştir. Bu kapsamda bu ülkelerle dış ticaretin, bu dönemdeki farklılaşması analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Dış ticaret, İslam Ülkeleri, İhracat

The Influence of Foreign Trade with Selected Islam Countries between 2002-2018 on Employment and Development

Abstract

Foreign trade is one of the important factors in the development and growth of countries. The main cause of the crisis in Turkey has been a foreign exchange shortages. Therefore, the increase in exports of our country is of vital importance. In this context, this study examined Turkey's socio-cultural ties with Islamic countries where the foreign trade is conducted in order to reveal the current situation. For this reason, between the years 2002-2018 selected Islamic countries (Libya, Iran, Egypt, Qatar, Iraq) with the foreign exchange trade of Turkey were examined. In this context, the differentiation of foreign trade with these countries in this period was analyzed.

Keywords: foreign trade, Islamic countries, export,

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada kalkınma, iç dinamikler kadar dış dinamiklerinde etkisi altındadır. Günümüzde ulusal ekonomiler geçmişten çok daha fazla dışa açıktır. Uluslararası ticaretin artışıyla birlikte ülkeler ürettiklerinin ve tükettiklerinin önemli bir kısmını ihraç ve ithal etmektedirler (Adıgüzel,2011a;1) Türkiye ekonomisi için düşünüldüğünde, başta işsizlik ve cari açık gibi kronik sorunlarına kalıcı çözüm sağlanması ve gelişmiş ekonomiler ligine geçilebilmesi, özellikle ileri teknoloji alanlarında küresel rekabet gücü olan, yenilikçi ve küresel piyasalarda rekabet edebilen endüstrilere ve firmalara sahip olunması ve bu sayede ihracatını arttırması ile mümkün görünmektedir (Adıgüzel,2011b)

Günümüzdeki ekonomik küreselleşme ortamında tüm ekonomiler giderek daha açık hale gelmektedir. Ticaret, ekonomik ve sosyal performansın ve dünyadaki ülkelerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerin beklentilerinin şekillenmesinde hayati bir rol oynamaktadır. Hiçbir ülke ticaret yapmadan büyümektedir. Bununla birlikte, ticaretin kalkınmaya katkısı, çalıştığı bağlam ve hizmet verdiği amaçlara büyük ölçüde bağlıdır. Son yıllarda, özellikle Doğu Asya'daki yeni sanayileşen ülkeler başta olmak üzere, gelişmekte olan birçok ülke, göreceli olarak kısa bir süre içinde büyümeyi ve gelişmeyi arttırmak için temel ticaret gücünü kullanabilmiştir. (UNCTAD).

Dış ticaret üretime, büyümeye ve kalkınmaya etkileri bakımından önemli bir olgudur. Türkiye dış ticaret konusunda farklı coğrafi bölgelerdeki ülkelerle ticaret yapmaktadır. Bu bölgelerden en önemlisi de Ortadoğu ve Afrika'daki İslam ülkeleridir. Türkiye'ye yakınlığı, tarihi bağları dolayısıyla bu ülkelerle dış ticaret Türkiye açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin 2002-2018 yılları arasında seçilmiş İslam ülkeleriyle dış ticaretinin gelişimini araştırmaktır. Bu kapsamda çalışmada kullanılan dış ticaret verileri, Dünya Ticaret Örgütü, Türkiye İstatistik Kurumu ve diğer ilgili ilgili kurumların web sitelerinden ikincil kaynak olarak alınmıştır.

1.TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİ

1.1.İthalat

İthalat yurtdışından tedarik edilen bir ürünün ülkenin gümrük mevzuatının öngördüğü prosedür içerisinde ülke içinde serbest dolaşıma katılmasıdır. Bu durumda ithalat, bir ürünün ya da iktisadi kıymetin gümrük mevzuatı kapsamında fiili ithalatının gerçekleştirilmesi ve karşılıksız ithalat dışında ithalat bedelinin kambiyo yasası kapsamında ihracatı yapan firmaya aktarılmasıyla yapılmaktadır. İthalat; karşılıklı ithalat, karşılıksız ithalat ve kalıcı olmayan ithalat şeklinde 3 başlıkta ele alınır (Canitez, 2008)

Türkiye’nin toplam ithalatı 2015 yılında 207,61 milyar dolar, 2016 yılında 198,047 milyar dolar,2017 yılında 233,23 milyar dolar, 2018 yılında’da 223,08 milyar dolar olmuştur. Tablo 1’de ülkemizin 2015-2017 yılları arasında en çok ithalat yaptığı ülkeler yer almaktadır.

Tablo 1. Ülkelere göre yıllık ithalat (Bin ABD \$)

Ülkeler	2017	2016	2015
Çin	23.370.794	25.441.433	24.873.457
Almanya	21.302.032	21.474.989	21.351.884
Rusya Fed.	19.514.098	15.162.386	20.401.757
ABD	11.945.450	10.867.793	11.141.462
İtalya	11.305.342	10.218.387	10.639.042
Fransa	8.070.980	7.364.715	7.597.687
İran	7.492.161	4.699.777	6.096.254
İsviçre	6.899.988	2.502.961	2.445.864
Güney Kore	6.608.872	6.384.242	7.057.439
İngiltere	6.548.620	5.320.237	5.541.277
İspanya	6.373.042	5.679.305	5.588.524
Hindistan	6.216.603	5.757.246	5.613.515
BAE	5.546.932	3.701.153	2.008.690
Japonya	4.281.741	3.943.604	3.140.055
Hollanda	3.747.623	3.000.336	2.914.359
Belçika	3.728.856	3.200.764	3.146.936
Polonya	3.445.964	3.244.193	2.977.662

Malezya	3.138.562	1.996.955	1.339.168
Vietnam	3.048.050	1.735.856	1.756.262
Çek Cum.	2.828.084	2.561.652	2.218.334

Kaynak: TÜİK, <http://www.resmiiistatistik.gov.tr/>

Tablo 1’de görüldüğü gibi ülkemizin 2015-2017 yılları arasında en fazla ithalat gerçekleştirdiği ülkelerin başında Çin’in olduğu görülmektedir. Çin’den 2017 senesinde yapılan ithalat 23 milyon 370 bin 794 dolar olmuştur. İkinci sıradaki Almanya’dan ithalat, 2017 senesinde 2016 yılına göre azalma göstermiş ve 2017 yılında 21,3 milyar dolar olmuştur. Almanya’nın ardından 19 milyon 514 bin 98 dolar ile Rusya ve sonrasında 11 milyon 945 bin 450 dolar ile ABD yer almaktadır. 20 ülke arasında sonuncu sırada 2 milyon 828 bin 084 dolar ile Çek Cumhuriyeti bulunmaktadır.

1.2.İhracat

İhracat; yatırım ve ara mallar ile enerji gibi ithalatın mali desteğinde önemli rolleri bulunan sınırlı döviz kaynaklarını temin etmede ve bir ülkenin gelişme sürecinde çok önemli bir kavramdır (Şimşek ve Kadılar, 2005: 1). İhracat, yabancı devletlerle veya farklı ülkelerde yaşayan Türklerle yapılan ürün satışlarını ve mevzu bahis ürünlerin bu amaçla yurt dışına satılmasıdır (Demir, 2010:21).

Aşağıda ifade edilen sebepler neticesinde ihracat faaliyeti bir devletin ve işletmelerin gelişmesi ve yarış üstünlüğü kazanması açısından önem taşımaktadır (IGEME, 2006:2).

- Satış ve karları yükseltmek: Eğer işletme ülke içindeki piyasada etkili bir performans sergiliyorsa dış piyasalara girmesi yüksek ihtimalle kar oranını yükseltecektir.
- Dünya pazarlarından pay edinmek: Dış pazarlara giren işletme rakiplerinin nasıl hareket ettiğini ve pazarlama yöntemlerini öğrenecektir.
- İç pazarı olan sadakati azaltmak: İşletme dış pazara girerek pazarlama etkinliğini yükseltecek ve iç pazardaki müşterilerle olan ilgisini azaltacaktır.
- Pazar dalgalanmalarını dengede tutmak: İşletme dış pazara girerek iç pazardaki genel ve dönemsel hareketlilikten ve farklılaşan tüketici isteklerinin meydana getirdiği baskıdan sıyrılacaktır.
- Fazla üretim hacmini satmak: İhracat eyleminde bulunarak hacim kullanım seviyesi ve üretim mesailerinin süresi çoğaltılabilir.

- Yarış gücünü arttırmak: İhracat bir işletmenin ve bir devletin yarış gücü üzerinde etkilidir. İşletme yeni teknolojik yöntemleri ve metotlara uyum gösterip fayda elde ederken devletin de ticaret dengesinin sağlanmasından yarar sağlayacaktır.
- İstihdam yaratmak: Ürün ve hizmet ihracatı yeni çalışma fırsatları doğuracak ve işsizlik oranını düşürecektir.
- Dış ticaret açığının düşmesine yardımcı olmak: İthalatın ihracattan fazla gerçekleşmesi halinde ortaya çıkan dış ticaret açığının düşürülmesine yardımcı olacaktır.
- İhracatla alakalı profesyonellere erişebilmek: Birçok işletmenin ihracat gerçekleştirilmeme kararı belirsizliğin meydana getirdiği korku sebebiyledir. Ülkedeki ticareti ilerletme kurumları dış piyasalara daha katılmamış olan işletmelere yardımcı olmak adına kurulmuştur. Bu kurumlar ihracat prosesinin her adımında işletmelere destek vermektedir.

İhracat miktarının yükselmesi, bir yandan da farklı girdiler ve sermaye malları gibi ülke sınırları içinde üretilmeyen, yerli üretim oranını yükseltmede oldukça etkili ithalat hacmini arttırarak iktisadi büyümede güdüleyici etkiye sahiptir (Şimşek, 2003: 2).

Türkiye'nin toplam ihracatı 2015 yılında,143,8 milyar dolar, 2016 yılında 142,5milyar dolar, 2017 yılında 156,99 milyar dolar, 2018 yılında'da 167,93 milyar dolar olmuştur. Tablo 1'de ülkemizin 2015-2017 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülkeler yer almaktadır (TUİK, 2018). 2015 ve 2017 yılları arasında en fazla ihracat gerçekleştirilen 20 ülke Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Ülkelere göre yıllık ihracat (Bin ABD \$)

Ülkeler	2017	2016	2015
Almanya	15.121.264	13.998.653	13.417.033
İngiltere	9.605.013	11.685.790	10.556.393
BAE	9.184.279	5.406.993	4.681.255
Irak	9.055.620	7.636.670	8.549.967
ABD	8.654.797	6.623.347	6.395.842
İtalya	8.474.801	7.580.837	6.887.399
Fransa	6.585.148	6.022.485	5.845.032
İspanya	6.304.265	4.988.483	4.742.270
Hollanda	3.865.288	3.589.432	3.154.867
İsrail	3.407.615	2.955.545	2.698.139
İran	3.259.453	4.966.176	3.663.760
Belçika	3.152.133	2.548.240	2.557.805

Romanya	3.140.044	2.671.249	2.815.506
Polonya	3.071.377	2.650.505	2.329.176
Çin	2.936.389	2.328.044	2.414.790
Bulgaristan	2.804.297	2.383.500	1.675.928
Rusya Fed.	2.735.066	1.732.954	3.588.331
Suudi Arabistan	2.734.567	3.172.081	3.472.514
Mısır	2.360.964	2.732.926	3.124.876
Cezayir	1.713.047	1.736.371	1.825.875

Kaynak: TÜİK 2018, <http://www.resmiistatistik.gov.tr/>

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2017 yılında ülkemizin en fazla ihracat gerçekleştirdiği 20 ülkenin ilk sırasında yaklaşık 15 milyar dolarla Almanya ikinci sırada 9,6 milyar dolar ile İngiltere üçüncü sırada yaklaşık 9,2 milyar dolar ile Birleşik Arap Emirlikleri bulunmaktadır.

2.TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ İSLAM ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİ

2.1. Türkiye’nin Libya ile İthalat ve İhracatı

Libya Devleti, Kuzey Afrika’da Mağrip bölgesinde, kuzeyde Akdeniz, doğuda Mısır, güneydoğuda Sudan, güneyde Çad, güneybatıda Nijer ve kuzeybatıda Tunus ile çevrilidir. Yaklaşık 1.8 milyon kilometrekarelik bir alana sahip olan Libya, Afrika'nın dördüncü ve dünyanın en büyük 16. ülkesidir. Libya, dünyada kanıtlanmış en büyük 10. petrol rezervine sahiptir. En büyük şehir ve başkent Tripoli, Libya'nın batısında bulunur ve bir milyondan fazla nüfusu vardır. İkinci en büyük şehir, Libya'nın doğusunda bulunan Bingazi'dir.

Libya Ekonomisi, öncelikle ihracat gelirlerinin % 95'ini ve GSYİH'nın % 60'ını temsil eden petrol sektöründen elde edilen gelirlere dayanmaktadır. Bu petrol gelirleri ve küçük bir nüfus, Libya'ya Afrika'daki kişi başına düşen GSYİH'nın en yüksek oranlarından birine sahip olmasını sağlamaktadır.

Libya 2010'da %10,6'lık tahmini bir büyüme ile olumlu büyüme oranları kaydetmiştir. Ancak 2011'de iç savaştan dolayı ekonomisi % 62,1 oranında daralmıştır. 2017 yılı itibariyle Libya'nın kişi başına düşen GSYİH'sı savaş öncesi seviyesinin %60'ı civarında bulunmaktadır.

Tablo 3’de Türkiye’nin 2002-2018 yılları arasında Libya ile gerçekleştirildiği dış ticaret verileri yer almaktadır.

Tablo 3. Libya ile dış ticaret, 2002-2018,milyon dolar

	İHRACAT	İTHALAT	HACİM	DENGE
2002	163	754	917	-591
2003	255	1.073	1.327	-818
2004	337	1.514	1.851	-1.177
2005	384	1.989	2.373	-1.605
2006	489	2.297	2.787	-1.808
2007	643	400	1.043	243
2008	1.074	336	1.411	738
2009	1.798	403	2.201	1.395
2010	1.935	426	2.360	1.509
2011	748	140	887	608
2012	2.140	416	2.556	1.724
2013	2.753	304	3.057	2.449
2014	2.060	249	2.309	1.811
2015	1.420	196	1.616	1.224
2016	906	161	1 067	745
2017	881	248	1 129	633
2018	1499	367	1 866	1 132

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/libya/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>

Yukarıdaki Tablo 3’de görüldüğü üzere, Libya’ya gerçekleştirilen ihracat 2010 yılına kadar sürekli artış göstermiş ve yaklaşık 2 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak iç savaş sebebiyle 2011 yılında 748 milyon dolara gerilemiştir. Dönem içerisinde ihracatın en fazla olduğu yıl 2.753 milyon dolarla 2013 yılı olmuştur. Daha sonrasında sürekli gerileyerek 2017 yılında 881 milyon dolara düşmüş, 2018 yılında artarak 1,5 milyar dolara çıkmıştır.

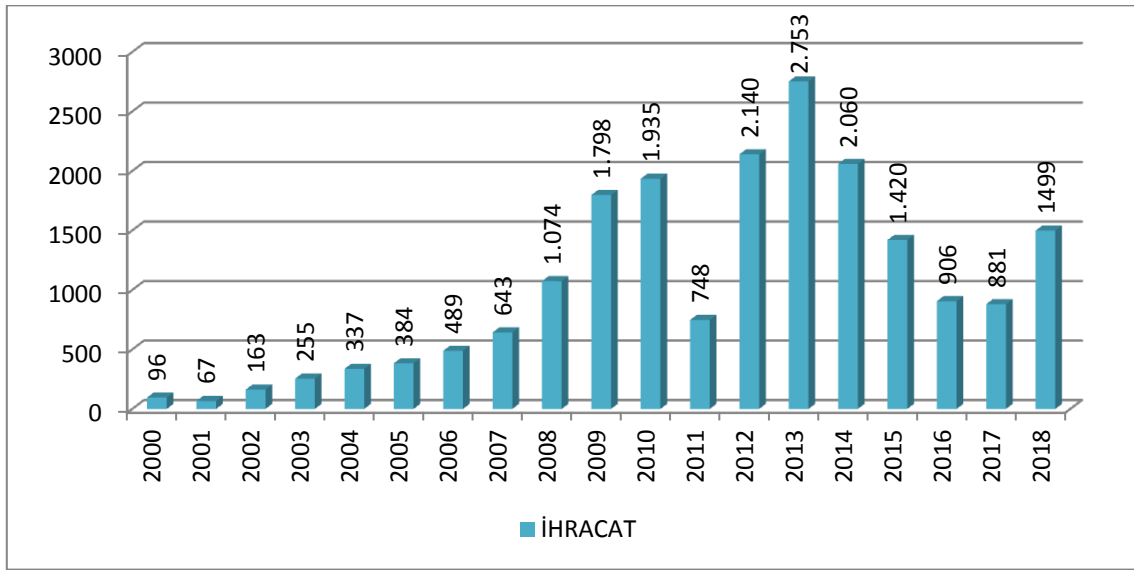
İthalat ise iç savaştan daha önce, 2007 yılında düşmeye başlamış ve o yıldan günümüze değin de bu seviyelerde kalmıştır.

Libya ile dönem içindeki dış ticaret hacmi 887 milyon dolar ile 3.057 milyon dolar arasında değişmiştir. 2018 yılında dış ticaret hacmi 1 866 milyon dolar olmuştur. 2006 yılına kadar dış

ticaret açığı veren Türkiye 2007'den bu yana dış ticaretinde fazla vermeyi sürdürmüştür. 2018 yılında 1.132 milyon dolar fazla vermiştir. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin petrol almak için başka kaynaklara yönelmesi ve inşaat projeleri olmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Aşağıda, ihracat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Libya ile gerçekleştirilen ihracatın 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 1.5 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

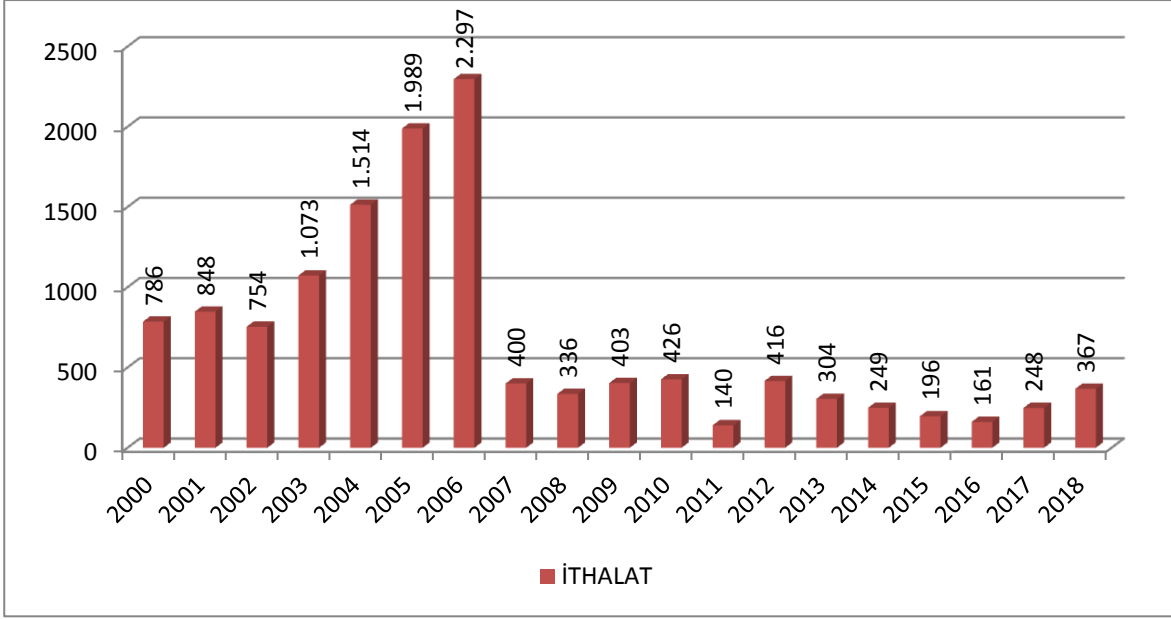
Şekil 1 Libya ile 2000-2018 İhracat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Aşağıda, ithalat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Libya ile gerçekleştirilen ithalatın 2006 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 367 Milyon Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 2 Libya ile 2000-2018 İthalat Değerleri

TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.2 Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti

İran, resmen İran İslam Cumhuriyeti olarak bilinen, Batı Asya'da bir ülkedir. 81 milyondan fazla nüfusu ile İran, dünyanın en kalabalık 18. ülkesidir. 1,648,195 km²'lik bir kara alanını kapsayan Orta Doğu'nun en büyük, dünyanın ise 17. büyük ülkesidir. İran kuzeybatıda Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyeti, kuzeyde Hazar Denizi, kuzeydoğuda Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, güneyde Pers Körfezi ve Umman Körfezi, batıda ise Türkiye ve Irak ile çevrilidir. Ülkenin Avrasya ve Batı Asya'daki merkezi konumu ve Hürmüz Boğazı'na yakınlığı, ona jeostratejik önemi kazandırmaktadır. Tahran, ülkenin başkenti ve en büyük kentinin yanı sıra, önde gelen ekonomik ve kültürel merkezidir.

İran ekonomisi, merkezi planlama, devlete ait petrol ve diğer büyük işletmeleri, köy tarımı ve küçük ölçekli özel ticaret ve hizmet girişimlerinin bir karışımı ile değer kazanmaktadır. 2017 yılında GSYİH, 427,7 milyar dolar olmuştur. İran, Dünya Bankası tarafından üst-orta gelirli ekonomi olarak sıralanmaktadır. 21. yüzyılın başlarında, hizmet sektörü GSYİH'nın en büyük yüzdesine katkıda bulunmuş, bunu sanayi (madencilik ve imalat) ve tarım izlemiştir.

Aşağıda Türkiye'nin İran ile gerçekleştirdiği ithalat ve ihracatın bir tablosu yer almaktadır.

Tablo 5. Türkiye'nin İran ile Dış Ticaret Verileri, Milyon Dolar

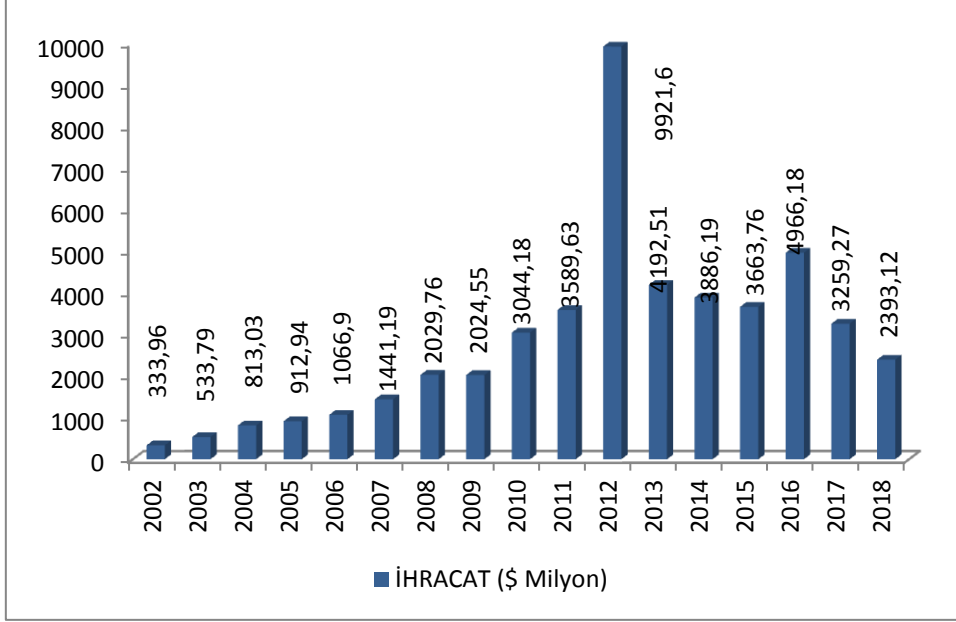
	İHRACAT (\$ Milyon)	İTHALAT (\$ Milyon)	HACİM (\$ Milyon)	DENGE (\$ Milyon)
2002	333.96	920.97	1254.93	-587.01
2003	533.79	1860.68	2394.47	-1326.90
2004	813.03	1962.06	2775.09	-1149.03
2005	912.94	3469.71	4382.65	-2556.77
2006	1066.90	5626.61	6693.51	-4559.71
2007	1441.19	6615.39	8056.58	-5174.20
2008	2029.76	8199.69	10229.45	-6169.93
2009	2024.55	3405.99	5430.53	-1381.44
2010	3044.18	7645.01	10689.19	-4600.83
2011	3589.63	12461.53	16051.17	-8871.90
2012	9921.60	11964.78	21886.38	-2043.18
2013	4192.51	10383.22	14575.73	-6190.71
2014	3886.19	9833.29	13719.48	-5947.10
2015	3663.76	6096.25	9760.01	-2432.49
2016	4966.18	4699.78	9665.95	266.40
2017	3259.27	7492.10	10751.37	-4232.83
2018	2393.12	6931.26	9324.38	-4538.14

Kaynak: TÜİK ve Trademap Dış Ticaret İstatistikleri

Yukarıdaki tabloda 5'de görüldüğü üzere, İran ile gerçekleştirilen ihracat 2012 yılına kadar sürekli artış göstermiş ancak 2013 yılında yarıdan fazla azalmıştır. 2016 yılında tekrar artan ihracat geçtiğimiz yıla değin azalarak sürmüştür. İthalat ise dalgalı bir seyir izlemiş, geçtiğimiz yıl 7 Milyar

Dolar seviyelerinde kalmıştır. Geçtiğimiz yıl dış ticaret hacmi 9 Milyar dolar civarında seyretmiş ve açık vermeyi sürdürmüştür.

Şekil 3 İran ile 2002-2018 İhracat Değerleri

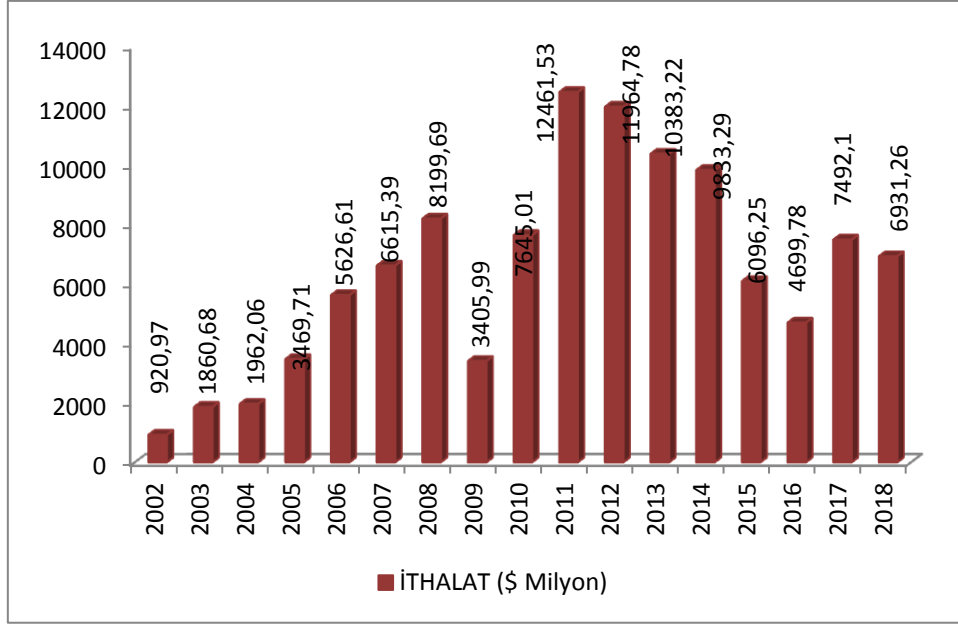

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 4'de ihracat grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, İran ile gerçekleştirilen ihracatın 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 2.4 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 5'te ithalat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, İran ile gerçekleştirilen ithalatın 2011 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 6.9 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 6 İran ile 2002-2018 İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.3. Türkiye'nin Mısır ile Dış Ticareti

Resmi adı Mısır Arap Cumhuriyeti olarak adlandırılan Mısır, Sina Yarımadası tarafından kurulan kara köprüsüyle Afrika'nın kuzeydoğu köşesine ve Asya'nın güneybatı köşesine uzanan bir ülkedir. Mısır, Gazze Şeridi ve İsrail'in kuzeydoğuda, Akabe Körfezi ve doğuda Kızıldeniz, güneyde Sudan ve batıda Libya ile çevrili bir Akdeniz ülkesidir. Akabe Körfezi'nin karşısında Ürdün, Kızıldeniz'in karşısında Suudi Arabistan, Akdeniz'in ise Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs bulunmaktadır.

Mısır'ın ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma, medyaya, petrol ithalatına, doğal gaza ve turizme dayanmaktadır. Aswan Yüksek Barajı'nın 1970 yılında tamamlanması ve sonuçta ortaya çıkan Nasser Gölü, Nil Nehri'nin Mısır'ın tarım ve ekolojisindeki zamanın durumunu değiştirmiştir. Hızla büyüyen bir nüfus, sınırlı tarıma elverişli topraklar ve Nil'e bağımlılık, hepsi kaynakları sarsmaya ve ekonomiyi baskılamaya devam etmektedir.

Tablo 7.İhracat İthalat

Yıl	İhracat \$ / Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2002	326.389	118.173	444.562	208.216
2003	345.779	189.397	535.176	156.382
2004	473.145	255.242	728.387	217.904
2005	687.299	267.246	954.545	420.054
2006	709.353	392.524	1.101.877	316.829
2007	902.703	679.933	1.582.635	222.770
2008	1.426.449	942.816	2.369.266	483.633
2009	2.618.193	641.552	3.259.745	1.976.641
2010	2.250.577	926.476	3.177.053	1.324.100
2011	2.759.311	1.486.725	4.246.036	1.272.586
2012	3.679.195	1.342.051	5.021.246	2.337.144
2013	3.200.921	1.628.868	4.829.789	1.572.053
2014	3.300.940	1.434.472	4.738.201	1.863.680
2015	3.124.876	1.215.905	4.438.759	1.810.993
2016	2.733.143	1.443.408	4.244.410	1.221.877
2017	2.360.867	1.997.503	4.358.370	363.364
2017*	1.598.454	1.491.339	3.089.793	107.115
2018*	2.162.539	1.753.653	3.916.192	408.886

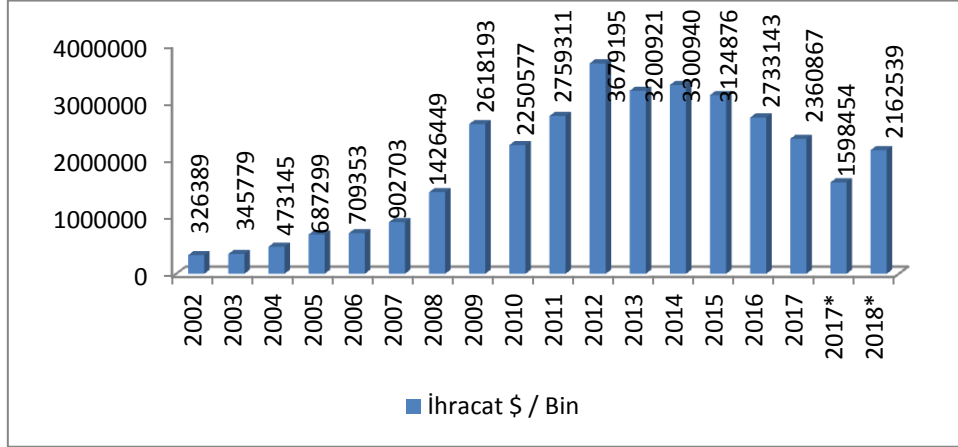
Kaynak: TÜİK, Trademap verilerinden derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Mısır ile gerçekleştirilen ihracat 2015 yılına kadar sürekli artış göstermiş ancak 2017 yılında yarıdan fazla azalmıştır. 2018 yılında 2 Milyar Dolar civarında seyretmiştir. İthalat ise dalgalı bir seyir izlemiş, geçtiğimiz yıl 1.7 Milyar Dolar seviyelerinde kalmıştır.

Geçtiğimiz yıl dış ticaret hacmi 3.9 Milyar dolar civarında seyretmiş ve fazla vermeyi sürdürmüştür.

Şekil 7’te, ihracat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Mısır ile gerçekleştirilen ihracatın 2012 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 2.2 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

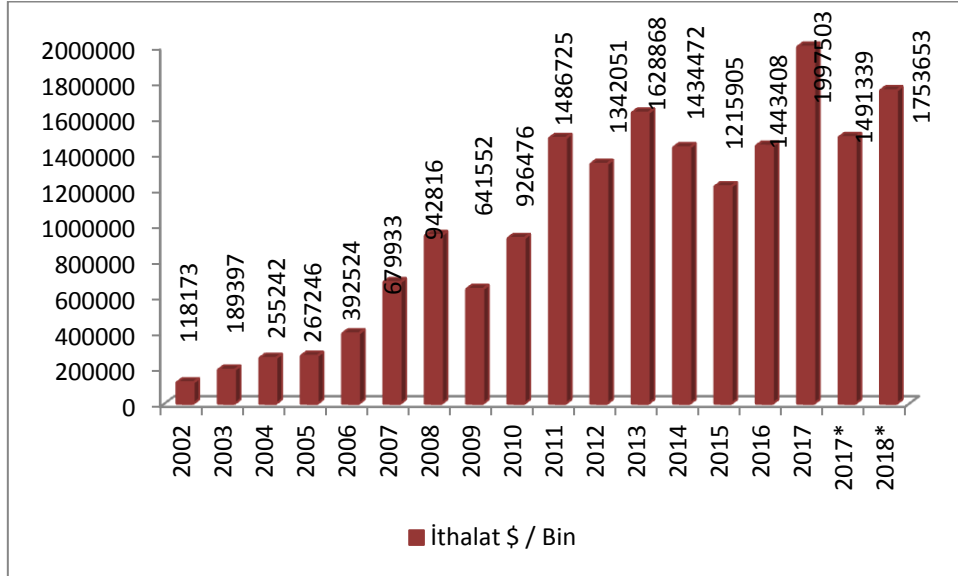
Şekil 8. Mısır ile 2002-2018 İhracat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 9'da ithalat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Mısır ile gerçekleştirilen ihracatın 2017 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçtiğimiz yıl 1.7 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 10. Mısır ile 2002-2018 İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.4. Türkiye'nin Katar ile Dış Ticareti

Katar, Batı Asya'da bulunan ve Arap Yarımadası'nın kuzeydoğu kıyısında bulunan küçük Katar Yarımadası'nda bulunan bir ülkedir. Tek toprak sınırı, komşu Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) güneyindeki Suudi Arabistan geri kalanı ise Pers Körfezi ile çevrilidir. Basra Körfezi'nin bir kolu Katar'ı yakındaki Bahreyn'den ayırmaktadır. 2017 yılının başlarında, Katar'ın toplam nüfusu 2.6

milyon olarak kaydedilmiştir. 313.000 Katar vatandaşı ve 2.3 milyon göçmen bulunmaktadır. İslam, Katar'ın resmi dinidir. Ülke, dünyada kişi başına düşen en yüksek gelire sahiptir. Katar, BM tarafından çok yüksek bir insani gelişme ülkesi olarak sınıflandırılmış ve yaygın olarak insani gelişme için en gelişmiş Arap devleti olarak kabul edilmiştir.

Katar, dünyanın üçüncü büyük doğal gaz rezervi ve petrol rezervi ile desteklenen yüksek gelirli bir ekonomidir. Katar Thani tarafından yönetilmiş, Muhammed bin Thani 1868'de İngilizlerle ayrı statüsünü tanıyan bir anlaşma imzalamıştır. Osmanlı yönetiminin ardından Katar, 1971'de bağımsızlık kazanana kadar İngiliz protektorasında olmuştur. 21. yüzyılda, Katar, hem küresel olarak genişleyen medya grubu El Cezire Medya Ağı, hem de Arap Baharı sırasında finansal olarak birçok isyancı gruba destek verdiği bildirilen Arap dünyasında önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Büyüklüğü nedeniyle, Katar dünyadaki orantısız etkiyi sürdürmekte ve orta güç olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 9'da Türkiye ile Katar arasındaki dış ticaret verileri gösterilmiştir.

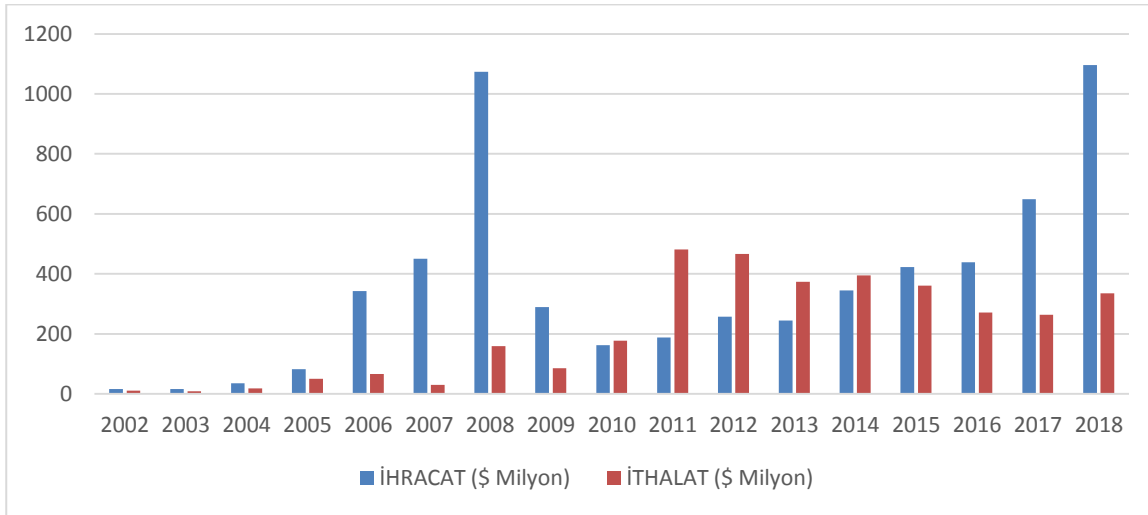
Tablo 9: Türkiye – Katar dış ticaret göstergeleri (ABD Doları, Milyon)

	İHRACAT (\$ Milyon)	İTHALAT (\$ Milyon)	HACİM	DENGE
2002	15.57	10.66	26.23	4.91
2003	15.69	8.31	24.00	7.38
2004	35.03	17.73	52.75	17.30
2005	82.05	50.72	132.77	31.32
2006	342.15	66.41	408.56	275.74
2007	449.96	29.64	479.61	420.32
2008	1074.01	159.35	1233.37	914.66
2009	289.36	85.65	375.01	203.71
2010	162.55	177.05	339.60	-14.50
2011	188.14	481.02	669.16	-292.88
2012	257.33	466.50	723.83	-209.17
2013	244.08	373.92	618.00	-129.85
2014	344.71	394.55	739.26	-49.84
2015	423.09	360.98	784.07	62.11
2016	439.14	271.08	710.23	168.06
2017	648.91	264.13	913.04	384.79
2018	1096.42	335.32	1431.74	761.10

Kaynak: TÜİK ve Trademap verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 9'deki değerlere bakıldığında, 2002 yılından itibaren güçlü bir yükseliş gösteren ihracat verileri 2008 yılına değin 6 katına çıkmış, ithalat ise aynı dönemde 1.5 katına yükselmiştir. 2008 ve 2018 yıllarındaki ihracat rakamları diğer yıllara göre önemli bir artışa sahiptir. Aynı zamanda 2018 yılı ocak ayı ve 2019 yılı ocak ayı ihracat değerleri birbirine yakın olduğundan, 2019 yılı sonundaki ihracatın 2018 yılı kadar yüksek olacağı söylenebilir. 2011 yılında ihracat düşük olmasına rağmen en yüksek ithalat değerinin de aynı yıla ait olması ilginçtir. Şekil 11'de görüldüğü gibi 2010-2014 yılları dışında Katar ile Türkiye arasındaki ticarete Türkiye'nin ithalattan daha çok ihracat yaptığı söylenebilir. Katar'a ihraç ettiğimiz ürünler başta inşaat malzemeleri olmak üzere çok geniş bir yelpazede olsa de, ithal ettiğimiz ürünler ağırlıklı olarak işlenmemiş alüminyum ve kimyasal maddelerdir.,

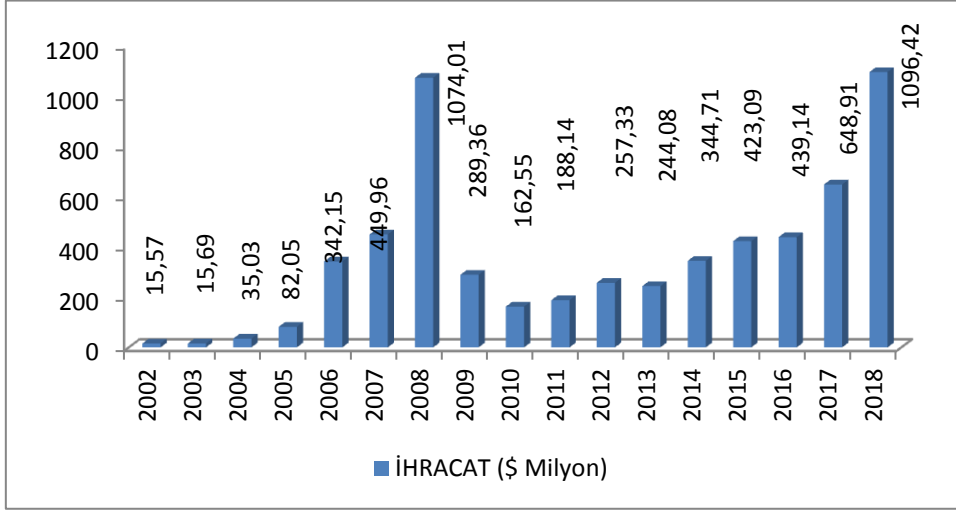
Şekil 12. Türkiye – Katar ihracat ithalat değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 13'de, ihracat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Katar ile gerçekleştirilen ihracatın 2018 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve 1.1 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

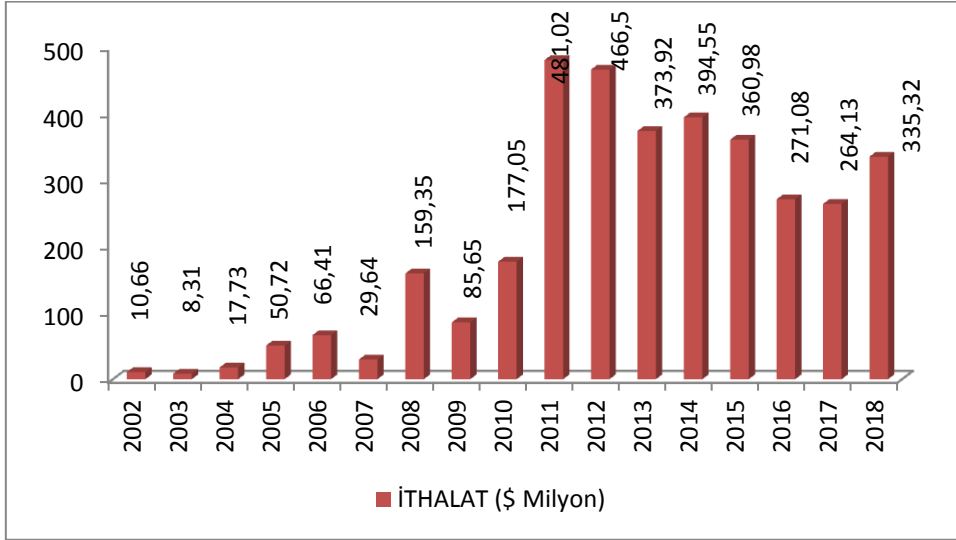
Şekil 14. Katar ile 2002-2018 İhracat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 15’de ithalat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Katar ile gerçekleştirilen ihracatın 2011 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve 335 Milyon Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 16 Katar ile 2002-2018 İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

2.5. Türkiye'nin Irak ile Dış Ticareti

Irak, kuzeyde Türkiye, Doğu’da İran, Güneydoğu’da Kuveyt’i, Güney’de Suudi Arabistan, Güneydoğu’da Ürdün ve Güney Batı’da Suriye ile çevrilidir. Başkent ve en büyük şehir Bağdat’tır.

Irak, Araplar, Kürtler, Asurlular, Türkmenler, Shabakiler, Yezitler, Ermeniler, Mandiller, Çerkesler ve Kawliya gibi çeşitli etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Ülkedeki 37 milyon vatandaşın yaklaşık % 95'i Müslüman olup, Hıristiyanlık, Yarsan ve Mandeizm de bulunmaktadır. Irak'ın resmi dilleri Arapça ve Kürtçe'dir. Irak, Kuzey Basra Körfezi'nin 58 km ölçüsünde bir sahil şeridine sahiptir ve Zagros dağlarının kuzeybatı ucu ve Suriye Çölü'nün doğu kısmı olan Mezopotamya Alüvyal Ovası'nı kapsamaktadır

İki büyük nehir, Dicle ve Fırat, Irak'tan güneye ve Basra Körfezi yakınındaki Shatt el-Arab'a akmaktadır. Bu nehirler, Irak'a önemli miktarda verimli toprak sağlamaktadır. Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki tarihe, Mezopotamya olarak bilinen bölgeye, genellikle uygarlığın beşiği denmektedir. İnsanoğlunun, ilk başta “Irak” ın türetildiği Uruk başta olmak üzere, organize bir hükümet altındaki şehirlerde okumaya, yazmaya, yasalar oluşturmaya ve şehirlerde yaşamaya başladığı yer olmaktadır. Bölge, MÖ 6. bin yıldan beri başarılı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Irak, Akad, Sümer, Asur ve Babil imparatorluklarının merkezi idi. Ayrıca Medyan, Achaemenid, Hellenistik, Partian, Sassanid, Roma, Rashidun, Emevi, Abbasi, Ayyubid, Moğol, Safevi, Afshari ve Osmanlı imparatorluklarının bir parçasıdır.

Bugün Irak olarak bilinen ülke, 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bölünmesine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir bölgesiydi. Osmanlı dilinde vilayet adı verilen üç ilden oluşmuştur: Musul Vilayeti, Bağdat Vilayeti ve Basra Vilayeti. Nisan 1920'de, Milletler Cemiyeti'nin yetkisi altında Mezopotamya'nın İngiliz Mandası kuruldu. Bu vilayetleri bir Krallığa birleştiren bir İngiliz destekli monarşi, 1921'de Irak'ın Faysal'ı altında kuruldu. Irak'ın Haşimi Krallığı, 1932'de İngiltere'den bağımsızlık kazandı.

Irak, 19 valilikten (il) ve bir özerk bölgeden (Irak Kürdistanı) oluşan bir federal parlamento cumhuriyetidir. Ülkenin resmi dini İslam'dır. Kültürel olarak, Irak çok zengin bir mirasa sahiptir ve geçmiş dönemdeki başarılarını hem İslam öncesi hem de İslam sonrası zamanlarda kutlar ve şairleriyle bilir. Ressamları ve heykeltıraşları Arap dünyasının en iyileri arasındadır ve bazıları dünya standartlarındadır ve aynı zamanda kilim ve halı gibi ince el sanatları üretmektedir. Irak, Birleşmiş Milletler'in yanı sıra Arap Birliği, İKT, Hızsız Hareket ve IMF'nin kurucu üyesidir.

Tablo 11’de Türkiye ile Irak arasındaki dış ticaret verileri gösterilmiştir.

Tablo 11: Türkiye – Irak dış ticaret göstergeleri (ABD Doları, Milyon)

	İHRACAT (\$ Milyon)	İTHALAT (\$ Milyon)	HACİM	DENGE
2003	829.06	41.66	870.71	787.40
2004	1820.80	145.58	1966.38	1675.23
2005	2750.08	66.43	2816.51	2683.65
2006	2589.35	121.74	2711.10	2467.61
2007	2844.77	118.70	2963.47	2726.06
2008	3916.69	133.06	4049.74	3783.63
2009	5123.41	120.56	5243.96	5002.85
2010	6036.36	153.48	6189.84	5882.89
2011	8310.13	86.75	8396.88	8223.38
2012	10822.14	149.33	10971.47	10672.82
2013	11948.91	145.68	12094.59	11803.22
2014	10887.83	268.54	11156.37	10619.28
2015	8549.97	296.51	8846.47	8253.46
2016	7636.67	836.30	8472.97	6800.37
2017	9054.61	1527.57	10582.19	7527.04
2018	8348.60	1420.43	9769.03	6928.16

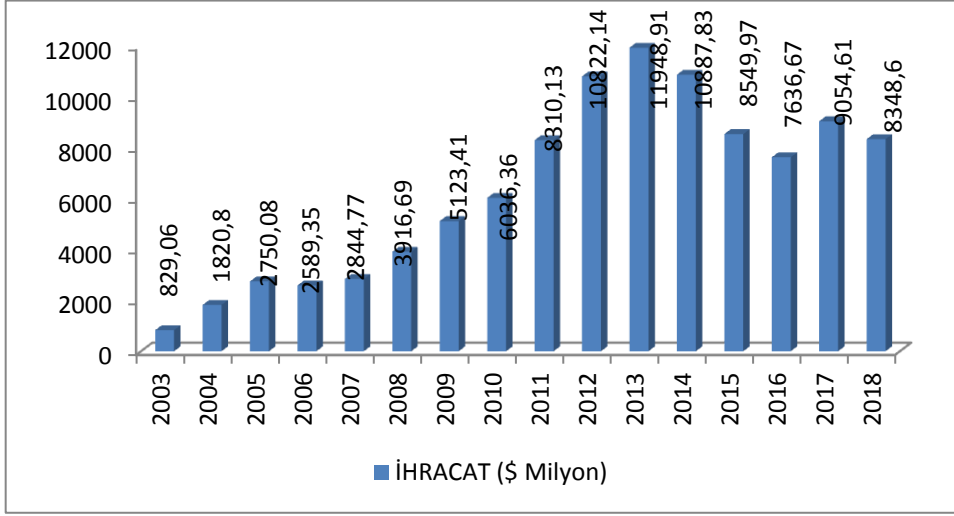
Kaynak: <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/irak/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı ülkelerden biri olan Irak’ta, DEAŞ’ın Musul’u ele geçirdiği 2014 yılına kadar ihracatımız her yıl artışta olsa da, 2014 yılından sonra bir gerileme yaşanmıştır. Son 9 yılın verilerine göre en çok ihracat yapılan sene 2012’dir. Irak’a yapılan ihracat hacmi her ne kadar büyük olsa da, ithalat hacmi küçüktür. 2016 yılına kadar ithalat hacmi 1 milyar dolara ulaşamamıştır. Fakat 2017 yılından sonra artan bir ithalat hacmi ile birlikte toplam hacim 2 yıllık duraklamanın ardından yeniden yükselmiştir. Türkiye’nin Irak’a ihracatında en yüksek pay mücevherat ve buğday unu olurken, ithalatta en çok altın ve petrol yağı kalıntıları vardır.

Şekil 170’da ihracat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Irak ile gerçekleştirilen ihracatın 2013 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçen yıl 8.3 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

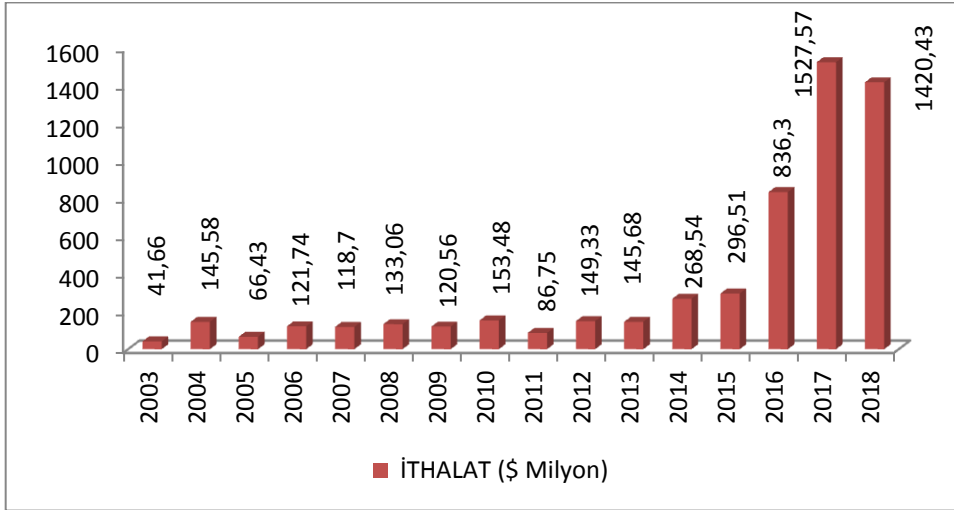
Şekil 180. Irak ile 2003-2018 İhracat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 191’de ithalat verilerinin grafiği verilmiştir. Bu bağlamda, Irak ile gerçekleştirilen ihracatın 2017 yılında en yüksek seviyeye ulaştığını ve geçen yıl 1.4 Milyar Dolar civarında seyrettiğini görmek mümkündür.

Şekil 201. Irak ile 2003-2018 İthalat Değerleri

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

3.SONUÇ

Seçili ülkelerin verileri ışığında çalışmamız ile ulaşılan sonuçlar olarak; Türkiye ve Libya arasında gerçekleştirilen ihracat 2010 yılına kadar sürekli artarken 2011 yılında %50’den fazla

azalmıştır. 2012 yılında tekrar artışa geçse de 2017'ye kadar azalarak devam etmiştir. İthalat ise 2006 yılına kadar en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

İran'a gerçekleştirilen ihracat 2012 senesine kadar devamlı olarak artmıştır fakat 2013 yılında %50'den fazla azalmıştır. 2016 senesinde tekrar artış göstermiş ancak azalarak devam etmiştir. İthalat ise dalgalı bir seyir izleyerek 2017 senesinde 7 milyar dolar seviyesinde kalmıştır.

Türkiye'nin İran ile gerçekleştirdiği ihracat 2015 senesine kadar devamlı olarak artış göstermiş, 2017 yılında %50'den fazla azalmıştır. 2018 yılında 2 milyar dolar civarında olmuştur. İthalat ise dalgalı bir seyir izlemiş, 2017 yılında 1.7 milyar dolar seviyesinde kalmıştır.

Türkiye'nin Katar'a olan ihracatına bakıldığında 2002 ve 2018 yıllarındaki ihracat oranları diğer yıllara göre önemli bir artışa sahiptir. Aynı zamanda 2018 yılı ocak ayı ve 2019 yılı ocak ayı ihracat değerleri birbirine yakın olduğundan 2019 yılı sonundaki ihracatın 2018 yılı kadar yüksek olacağı öngörülmektedir. 2011 yılında ihracat değeri düşük olsa da ithalatın en yüksek olduğu yıl da 2011'dir. 2010-2014 yılları dışında Katar ile Türkiye arasındaki ticarete Türkiye'nin ithalattan daha çok ihracat yaptığı ifade edilebilir.

Irak ve Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerden birinin Irak olduğu görülmektedir. 2014'e kadar, DEAŞ'ın Musul'u ele geçirmesine kadar, ihracat oranı artmış bu yıldan sonra gerileme yaşanmıştır. En çok ihracat yapılan yıl 2012'dir. İhracat hacmi çok büyük olsa da ithalat hacmi küçüktür. 2017 yılından sonra artan bir ithalat hacmiyle beraber toplam hacim iki yıllık duraklamadan sonra tekrar yükselmiştir.

Çalışma çerçevesinde incelenen 5 İslam ülkesiyle yapılan dış ticaret değerlendirildiğinde;

- Türkiye'nin seçilen ülkelerden Irak, Katar, Mısır ve Libya ile dış ticaretinde son yıllarda dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. İran'dan petrol ve doğalgaz ithalatı nedeniyle bu ülkeye karşı dış ticaret açığı verilmektedir.
- Irak, Mısır, İran ve Libya'da yaşanan siyasi çalkantılar bu ülkelerle dış ticaretimizde büyük değişimlere neden olmuştur. Bu durum Irak dışında diğer üç ülke ile dış ticaretimizi olumsuz etkilemiştir
- Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ticaretinin artırılması dış ticaret açığımızın azaltılmasına katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir..
- Türkiye İslam Ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurarak dış ticaretini artırması önerilmektedir

KAYNAKÇA

Adıgüzel, M (2011a). Küresel Rekabet Ortamı,Nobel Yayınevi,Ankara

Adıgüzel, M (2011b).Uluslararası Rekabet Gücü,Nobel Yayınevi,Ankara

Canitez, M. (2008). *Uygulamalı gümrük mevzuatı*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Çevrimiçi 1 <https://www.igeme.com.tr/> (Erişim 15.04.2019)

Çevrimiçi2<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/libya/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret>

Demir, S. (2010). *2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde iktisadi büyümenin kaynakları ve sonuçları*.(Yüksek lisans tezi) Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bursa.

DTÖ, <https://www.wto.org/>

Şimşek, M. (2003). İhracata dayalı-büyüme hipotezinin Türkiye ekonomisi verileri ile analizi, 1960–2002. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 43-63.

Şimşek, M. ve Kadılar, C. (2005). Türkiye'nin ihracat talebi fonksiyonunun sınır testi yöntemi ile eşbütünleşme analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 144-152.

Trefler, D. (2004). The long and short of the Canada-U.S. free trade agreement. *American Economic Review*, 94(4), 870-895.

Trademap ; www.trademap.org/Index.aspx

TÜİK (2018). <http://www.resmiistatistik.gov.tr/>

UNDP, <http://www.undp.org>.